

Leiden University Institute for Philosophy

Gegrepen door Nietzsche

Toen Herman Siemens voor zijn laatste bachelortentamen filosofie *Die Geburt der Tragödie* van Nietzsche las, wist hij meteen dat hij onderzoek wilde gaan doen naar deze filosoof. “Nietzsches onderzoek naar de Griekse tragedie stipte iets heel belangrijks aan. Namelijk dat er in de oorsprong van de Europese samenleving iets verloren was gegaan: een ontmoeting met de vreemde god Dionysos uit Azië, wat openheid tot ‘het radicaal andere’ betekende.” Nu werkt hij samen met anderen aan een meerdelig ‘Nietzsche-woordenboek’ waarvan het eerste deel al is verschenen.

“Om te begrijpen wat we aan het doen zijn in het kader van het Nietzsche-woordenboek, moet je eerst alles wat je onder een woordenboek verstaat opzij zetten”, zegt Siemens, “Het werk dat wij doen is extreem gedetailleerd. We schrijven artikelen die soms meer lijken op kleine monografieën dan op traditionele woordenboeklemma’s waar je zo doorheen scant.” Het eerste deel van het woordenboek is in 2004 gepubliceerd, de delen twee en drie verschijnen waarschijnlijk in 2011 en 2012.

Nietzsche is een van de meest gelezen filosofen ter wereld. Bij bijna iedereen roept hij sterke reacties op, positief dan wel negatief. Nietzsche lijkt een aansprekend en toegankelijk filosoof. Maar is zijn toegankelijkheid niet schijnbaar en misleidend? Ja, vindt Siemens: “Zo was Nietzsche bijvoorbeeld een groot taalartiest. Hij bedacht nieuwe woorden en gaf bestaande woorden nieuwe betekenissen. Bovendien had bijna elk woord voor Nietzsche verschillende betekenissen, die veranderden naarmate zijn gedachtegoed zich verder

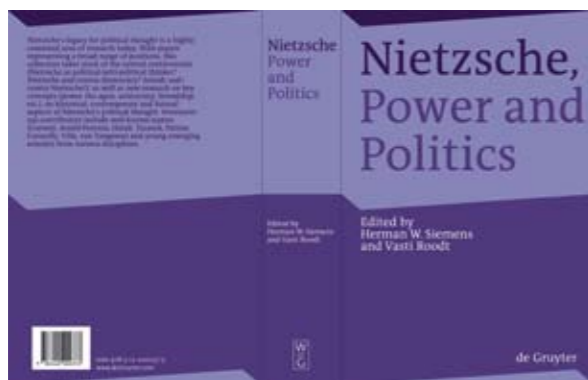
ontwikkelde.” Wat ook een belangrijke rol speelt bij de misinterpretatie van Nietzsche, is dat zijn werk gebruikt en misbruikt werd door de nazi’s. Hierdoor bestaat nog steeds de neiging om Nietzsche met een nazi-interpretatie te lezen. Siemens: “Wat denkt de gemiddelde mens bij een woord als *Übermensch*? Wie kan dit woord nog begrijpen zonder te denken aan de nazi’s?” Volgens Siemens probeert het woordenboek dit soort betekenissen en associaties, die geen duidelijk basis in de teksten van Nietzsche hebben, uit te sluiten. Maar het hoofddoel voor het woordenboek is positief en constructief: het opent nieuwe interpretatiemogelijkheden door de lezers te wijzen op de veelzijdigheid van zijn vocabulaire, en bovendien geeft het hun gereedschap om dit vocabulaire preciezer te beschrijven.

Kunstmatige werken

In 1998 werd een start gemaakt met het enorme woordenboekproject. In de tien jaar die daaraan vooraf gingen, is grondwerk verricht: over ongeveer twaalfduizend van de naar schatting dertigduizend woorden die Nietzsches vocabulaire rijk is, werd informatie verzameld. Uit de twaalfduizend woorden is vervolgens wederom een selectie gemaakt van vijfhonderd woorden die in de verschillende delen van het Nietzsche-woordenboek behandeld worden. Wat waren de belangrijkste criteria bij de selectie? Siemens: “Woorden die misbruikt zijn voor andere doeleinden, zoals *Übermensch*, woorden die in de negentiende eeuw een andere betekenis hadden en woorden die in de secundaire literatuur over Nietzsche veel aandacht hebben gekregen.”

Herman Siemens

Herman Siemens is universitair docent in de moderne filosofie en gespecialiseerd in het gedachtegoed van Nietzsche. Siemens studeerde filosofie in Londen, Berlijn en Essex. Vanaf 1998 werkt hij samen met andere Nietzsche-onderzoekers aan het *Nietzsche-woordenboek*. Bovendien doet hij onderzoek naar de rol die het conflict speelt in hedendaagse democratieën.

De kaft van het boek *Nietzsche, power and politics* in het kader van Siemens' onderzoek naar 'conflict'.

Paradoxaal genoeg is de manier waarop er aan het woordenboek wordt gewerkt in eerste instantie niet filosofisch: "Het eerste wat we doen", vertelt Siemens, "is elke tekst bestuderen waarin een bepaald woord voorkomt, dat kunnen er vijf zijn, maar ook duizenden!" Zo komt een woord als *Grund*, dat erg belangrijk is voor elke Duitse filosoof, rond de vierduizend keer voor in verschillende teksten van Nietzsche. "Vervolgens stelt de onderzoeker met betrekking tot elke tekst de simpele vraag: *wat betekent het woord hier?* Dat is een erg systematische, maar voor filosofen kunstmatige manier van werken, gestuurd door die cruciale maar vaak verwaarloosde vraag." Aan de andere kant roept deze werkwijze ook nieuwe vragen op die op een andere manier niet waren opgekomen. Hierdoor worden nieuwe ingangen voor onderzoek geopend.

"Intellectueel gezien is dit misschien wel het meest veelzeggende werk dat ik ooit heb gedaan", vertelt Siemens, "maar

aan de andere kant geeft het een uniek soort voldoening die ik nog nooit eerder heb ervaren. Voor de eerste keer in mijn leven voelde het alsof ik niet alleen aan het improviseren, aan het proberen was. Ook geeft deze manier van werken je als onderzoeker een erg sterke tekstuele basis die je thesis kan ondersteunen; er is geen tekst die je niet hebt bestudeerd."

Conflictloze harmonie

Naast het werk aan het Nietzsche-woordenboek, doet Siemens binnen het onderzoekscluster van de praktische filosofie onderzoek naar – breed gezegd – het begrip *conflict*: "De hedendaagse wereld wordt gekarakteriseerd door een conflict tussen een enorme verscheidenheid aan waarden en wereldbeelden. De tekenen van dit conflict zijn overal duidelijk zichtbaar en het lijkt erop of het een van de voornaamste uitdagingen is waarmee huidige democratieën de komende

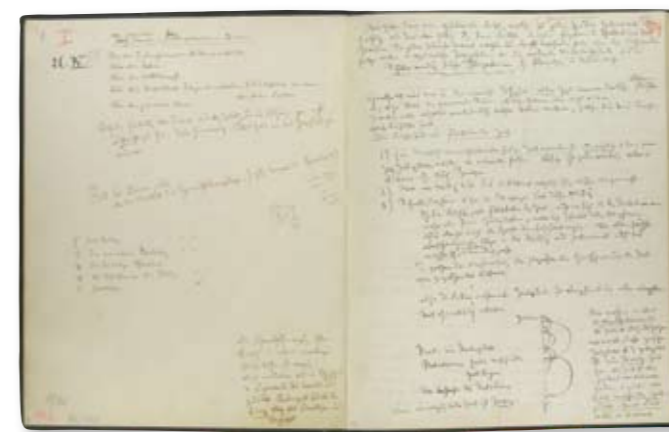

Het eerste deel van het *Nietzsche Wörterbuch*.

jaren te maken krijgen. Het lijkt me daarom van belang om serieus na te denken over de manier waarop we het begrip conflict begrijpen." Siemens vertelt dat we een conflict normaliter – begrijpelijkerwijs – zien als iets 'slechts', iets dat opgelost moet worden en waarvoor 'vrede', 'harmonie' en 'consensus' in de plaats moeten komen. Deze manier van kijken naar een conflict is problematisch: "Als je een conflict simpelweg als iets slechts ziet, negeer je de enorme diversiteit aan vormen van het begrip. Sommige conflictueuze situaties zijn niet slecht, maar juist erg productief. Ze zorgen bijvoorbeeld voor de creatie van sociale banden. Bovendien negeert een zwartwitvisie het feit dat sommige vormen van conflict onoplosbaar en onvermijdbaar zijn." Siemens probeert naar deze problematiek te kijken aan de hand van de filosofie van – wederom - Nietzsche. Dit doet hij omdat Nietzsche een specifiek perspectief op de werkelijkheid biedt, dat in de loop van zijn werk wordt aangeduid als de *Wille zur Macht*: "Nietzsche beschrijft de werkelijkheid in relationele termen,

in termen van spanning. Er is dus geen conflictloze harmonie mogelijk. Dit betekent dat de vraag *Conflict of consensus?* moet worden veranderd in *Wat zijn de verschillende vormen van 'conflict' en hoe kunnen we de onwenselijke destructieve vormen omvormen tot constructieve conflicten?*"

Siemens is nog lang niet klaar met Nietzsche. Elk onderwerp en elk probleem dat hij behandelt, bekijkt hij vanuit het Nietzsche-perspectief: "Je zou kunnen zeggen dat ik, vanaf het moment dat ik in aanraking kwam met Nietzsche, meteen voelde dat hij het had over iets dat cruciaal is om mezelf beter te leren begrijpen. Met zijn 'genealogische methode' heeft hij een radicale kritiek op de grondwaarden van de Europese beschaving ontwikkeld. Ik zie mezelf als een product van deze Europese beschaving, dus op een bepaalde manier is alles wat ik met Nietzsche doe een heel lange omweg om mezelf beter te leren begrijpen."

Manuscript uit een aantekenboekje van Nietzsche (bron: Klassik stiftung weimar, Goethe- und Schiller-Archiv, 2003.)